

Les Drassanes Reials de Barcelona a la Baixa Edat Mitjana

Notes d'estudi

Dr. Albert Estrada-Rius
Historiador

■ LES DRASSANES REIALS DE BARCELONA: PERSPECTIVES D'ESTUDI

Entre les nombroses construccions medievals d'estil gòtic que encara es conserven a la ciutat de Barcelona destaquen amb llum pròpia les Drassanes Reials. Com és ben conegut, conformen un extens conjunt monumental de naus, fortificacions i magatzems vinculats, d'una manera o altra, a la construcció naval'. Encara que bona part de l'edifici va ser bastit o transformat en els segles de l'edat moderna, la continuïtat de les solucions arquitectòniques gòtiques dóna una gran coherència a aquest espai excepcional.

L'article que el lector té a les mans s'insereix en un projecte de recerca que impulsa el Museu Marítim de Barcelona (MMB) –custodi del patrimoni històric i monumental de les Drassanes Reials de Barcelona– amb la voluntat decidida d'assolir un coneixement aprofundit de la història de la seva seu. L'objectiu final de la recerca és oferir una explicació històrica global de l'edifici i, sobre tot, de l'activitat que s'hi va desenvolupar al llarg de la Baixa Edat Mitjana.

En primer lloc, cal tenir en compte que el complex de les Drassanes Reials de Barcelona no va ser mai un element aïllat sinó, tot al contrari, una infraestructura d'alt valor estratègic que estava inserida dins un disseny complex d'arsenals que depenien de l'administració reial. Per tal de comprendre l'abast real del conjunt és imprescindible entendre l'entramat institucional que en diversos nivells –polític, administratiu, interinstitucional i laboral– va confluïr i va donar ordre i sentit a una arquitectura que, si ignorem els nivells esmentats, ens apareixeria buida i fora de context.

Per això, al llarg de les pàgines que segueixen es proposa l'oportunitat d'encarar un estudi de les Drassanes Reials de Barcelona des de la perspectiva de la història de les institucions. Creiem que aquesta perspectiva de coneixement ens ha de permetre obtenir una comprensió integral, suficientment àmplia, d'un dels conjunts «industrial» medievals més importants de la Mediterrània.

En aquest article es volen oferir unes pautes indicatives del que aquest mètode ens pot aportar, de manera

pràctica, en la comprensió integral de les Drassanes. L'estudi institucional, òbviament, no pot oferir totes les claus d'interpretació, però sí que és un complement útil al treball arqueològic. Aquest darrer, per cert, ja ha començat amb unes primeres campanyes de prospecció que ajudaran a entendre millor l'evolució arquitectònica i d'ús de l'edifici.

En definitiva, al llarg del text s'exposarà una síntesi abstracta d'algunes de les principals línies de treball que, sota els auspicis del MMB, han de culminar en un estudi monogràfic sobre les Drassanes Reials de Barcelona en època medieval. Amb aquesta finalitat, es començarà per contextualitzar la fundació dels arsenals navals reials en el marc del reforçament de la monarquia com a institució de govern i la correlativa expansió militar de la Corona d'Aragó per la Mediterrània.

En segon lloc, es destacarà la necessitat de comprendre les Drassanes Reials com un ens administratiu, amb una certa autonomia, que s'inseria dins de la complexa administració reial. En aquest punt, cal destacar la particularíssima vinculació històrica de les Drassanes Reials de Barcelona amb dues institucions autònomes de la monarquia: la *Deputació del General de Catalunya* i el Consell de Cent de Barcelona.

En tercer lloc, caldrà resseguir l'activitat que es desenvolupava al drassanal medieval, tant pel que fa a l'àmbit de la construcció com al de manteniment o de magatzem. En aquest sentit, serà important destacar la varietat d'oficis vinculats a l'activitat naval desenvolupada a les Drassanes així com el floriment econòmic i social que comportava per a la ciutat.

Finalment, després de la visió institucional, la contemplació del conjunt monumental hauria de cobrar una interpretació renovada. Fortificacions, naus de treball i magatzems formen un conjunt coherent que té significació en si mateixa i que, alhora, s'ha de contemplar en estreta relació amb la resta de la ciutat de Barcelona a través de l'ordenació lògica de l'espai urbà. En aquestes primeres notes introductòries d'ubicació de l'estudi no s'avançaran encara les línies de recerca de la història estricta de l'edifici en espera d'obtenir tota la informació dels treballs en curs dels arqueòlegs.

■ L'EXPANSIÓ DE LA CORONA D'ARAGÓ PER LA MEDITERRÀNIA I L'EDAT D'OR DE LES DRASSANES

Al llarg del segle XIII la monarquia feudal altmedieval va evolucionar vers la que pot ser anomenada monarquia estamental o corporativa. La transformació, que va anar paral·lela a la de la mateixa societat feudal, va implicar, a grans trets, que el monarca passés a desenvolupar un paper capdavanter en la construcció d'un espai territorial públic que, des del segle anterior, era ja conegut amb el nom de Principat de Catalunya. D'aquesta manera, quedaven enrere els temps en els quals el comte de Barcelona era un *primus inter pares* que maldava per fer reconèixer la seva primacia, enmig d'una pluralitat de comtes i de poderosos senyors feudals.

El desenvolupament de la monarquia estamental va anar estretament lligat al fenomen de la recepció del *ius commune* o dret comú, és a dir, el dret romà, canònic i feudal que, des de les primeres universitats d'Itàlia, era irradiat arreu de la mà dels juristes. El dret comú va propiciar l'adopció i el desenvolupament de concepcions, solucions i eines jurídiques noves que van ser molt útils en l'exercici del poder polític. En aquest sentit, es va esperar el reforçament del paper del príncep com a cap superior de la comunitat política, per damunt dels altres senyors feudals, i com a senyor natural de tots els habitants del territori del Principat. Al mateix temps, també va triomfar una percepció corporativa d'aquesta societat, d'acord amb la qual la comunitat política era un tot orgànic, cos místic o polític, del qual el rei era el cap indiscutible o senyor natural².

El procés va tenir, a més, la peculiaritat afegida que el comte de Barcelona era també rei d'Aragó des de l'ascens al tron d'Alfons I (1162-1196), fill de Ramon Berenguer IV de Barcelona i de Peronella d'Aragó. El procés de construcció d'aquesta monarquia, territorialment complexa, va arribar a la seva maduresa en temps de Jaume el Conqueridor (1213-1276). En el seu regnat es va emprendre, com és prou conegut, la conquesta i erecció en regnes nous dels reialmes, fins aleshores en mans islàmiques, de Mallorca i de València. Aquests darrers van aca-

La muralla de les Drassanes és el darrer vestigi d'un cinturó defensiu i opressiu que ha marcat la Història de Barcelona.

La Drassana Reial va ser pensada i construïda com un edifici industrial, però els seus artífexs no van deixar de banda els criteris estètics.

La façana de mar (a la foto, abans de la darrera restauració) i el seu desenvolupament és una de les àrees menys conegudes i que cal estudiar a fons.

bar de configurar el que anomenem Corona d'Aragó, juntament amb Aragó i Catalunya. És a dir, una comunitat de regnes amb institucions i característiques pròpies que compartien un mateix titular de la Corona.

Les conquestes territorials van inaugurar el que seria l'expansió per la Mediterrània que van emprendre els immediats successors de Jaume el Conqueridor i que va distingir la política exterior de la casa d'Aragó, vinculada al mar al llarg dels segles XIV i XV. Precisament, al llarg de la segona meitat del segle XIII les transformacions que s'han anat enumerant, així com la consecució d'una política d'expansió molt agosarada i, la correlativa i no menys costosa política de defensa i manteniment de les conquestes, va motivar la necessitat de la monarquia de disposar sovint d'estols de navilis de guerra. La novetat no estava en l'existència o en l'ús de vaixells destinats a un fi militar, bàsicament galeres, sinó en la necessitat de crear unes infraestructures estables destinades a fornir de manera estable les necessitats navals de la monarquia nova.

És en aquest context que cal situar la fundació o la reorganització de diverses drassanes, entre les quals destaquen les reials de Barcelona. Les successives conquestes de Sicília i de Sardenya, així com les lluites contra els diversos enemics dels monarques catalanoaragonesos –els genovesos, els rebels sards, el rei de Mallorca, els regnes musulmans i, finalment, el rei de Castella Pere el Cruel, entre d'altres– van forçar la Corona a necessitar, des del darrer quart del segle XIII, estols de galeres de manera constant. La guerra i, en concret la guerra naval, en definitiva, va actuar com un element d'estímul per desenvolupar una autèntica indústria bèl·lica³. Aquest fenomen no va ser pas exclusiu dels monarques catalans sinó paral·lel als altres sobirans d'una Europa immersa en l'anomenada Guerra dels Cent Anys. No és estrany, doncs, que la iniciativa de reorganitzar un drassanal a Barcelona es pugui atribuir, primer, a Jaume el Conqueridor i, després, a Pere el Gran.

Ramon Muntaner (1265-1336), soldat, oficial reial i cronista al servei de diversos reis i infants de la casa d'Aragó, en la seva coneguda *Crònica*, escrita a partir

del 1325 i acabada en poc menys de tres anys, va fer una encesa i significativa defensa de la necessitat de la monarquia de disposar d'arsenals navals o drassanes⁴. De fet, el que exposa en el seu relat és un veritable memorial dirigit al sobirà per tal de disposar de quatre drassanes distribuïdes en els seus regnes. Així, el cronista caracteritzava el regnat de Pere el Gran, conqueridor de l'illa de Sicília, recordant com «e puis ell endreçà totes ses darassanes, així en València, e en Tortosa e a Barcelona, que les galees esteguessen en cobert; e féu darassanals per tots los llocs on li paria que galees degué tenir».

El relat de Muntaner fa al monarca una proposta d'inversió estratègica en dir que calia ordenar dues drassanes de «necessitat», és a dir de necessàries, que eren les de Barcelona i València, i dues de «bona ordinació», és a dir, de previsió encertada, que havien de ser les de Tortosa i Cullera. D'acord amb el projecte de l'experimentat Muntaner, cada arsenal hauria de tenir capacitat per a vint-i-cinc galeres i estimava la inversió a fer en cada drassana en 5.000 lliures⁵.

La construcció naval local de Barcelona era, no obstant, més antiga i tenia lloc bàsicament a la platja. En aquest sector la construcció naval privada va continuar al llarg de molt de temps. No oblidem que les Drassanes reials eren una infraestructura militar estratègica vinculada, en principi, a l'àmbit públic i no al privat. Se sap que en el sector riberenc del Regomir hi havia des de temps altmedievals un espai dedicat a aquesta activitat naval, que també va poder ser utilitzat pels monarques abans de la reorganització de Pere el Gran. A aquest darrer cal atribuir, en principi, el mèrit de ser o bé el fundador o bé el reformador efectiu de les actuals Drassanes Reials de Barcelona. Així se'ns recorda en el fragment esmentat de la *Crònica* de Muntaner⁶ o en els capítols entre la ciutat de Barcelona i el rei Pere el Cerimoniós relatius al finançament de les obres de les Drassanes Reials (1378)⁷. En aquest darrer acord es recull expressament «la qual cuberta de la dita daraçana és ordonada per vos, senyor, que sia feta ab pilars e archs de pedra e ab taulades segons que ja per lo senyor rey en Pere, besavi vostre, fo començat».

En tot cas, a partir del regnat de Pere el Gran l'activitat naval militar es devia incrementar fins a monopolitzar, en bona mesura, en temps del seu successor Pere el Cerimoniós, l'activitat del sector a Catalunya, tal com proven les referències que es donen a les Corts Generals coetànies. Precisament, va ser en el regnat del Cerimoniós que s'iniciaria una etapa constructiva definitiva per a la configuració del conjunt actual. Ens trobem, en definitiva, en el moment d'or de les Drassanes reials, que s'allargaria tot el segle XV.

Tot i que, com ja s'ha dit, en aquest article no s'entrarà a detallar l'evolució de la història de l'edifici sí que cal fer unes precisions generals. En aquest sentit, cal dir que les obres a les Drassanes de Barcelona van ser constants al llarg del temps. Així es dedueix de la documentació arxivística que ens permet presentar els treballs d'edificació de l'arsenal com un dels projectes no sols més ambiciosos de la Corona sinó també de la resta d'institucions polítiques amb interessos navals: la *Deputació del General de Catalunya* i el Consell de Cent.

La perspectiva general ens obliga a parlar de les Drassanes com una institució que tenia la seu principal en un recinte fortificat situat en un apèndix de la ciutat. Ara bé, la relació entre l'arsenal i la població era molt estreta. Així, la ubicació de l'actual portal de les Drassanes ja ens indica la orientació clara vers la porta de la muralla de Barcelona que s'obre a l'eix marcat per l'actual carrer Ample. Aquest darrer implicava la connexió amb el veritable nervi actiu dels barris marítims de la ciutat. Per altra banda, hem de remarcar que la funció de magatzem d'efectes navals i d'armament que acomplien les Drassanes de Barcelona en el seu recinte acotat ha de ser ampliat amb l'existència de magatzems importants en altres punts de la ciutat fora del recinte emmurallat. L'observació d'aquests espais, propietat del municipi o de la *Deputació del General de Catalunya*, ha de merèixer també una atenció particular en l'estudi.

Una de les empentes constructives importants va ser donada al darrer quart del segle XIV i, d'aquesta, es disposa de prou informació detallada per poder reconstruir, amb vivesa, l'organització del treball. En concret, des de les pedreres de Montjuïc que fornien de pedra les obres

fins a la construcció de les arcades i de les botigues de l'edifici. Tot això, però, serà objecte d'estudi en la monografia que hem anunciat.

■ TRES INSTITUCIONS EN L'ADMINISTRACIÓ DE LES DRASSANES REIALS DE BARCELONA: LA CORONA, LA DEPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA I EL CONSELL DE CENT

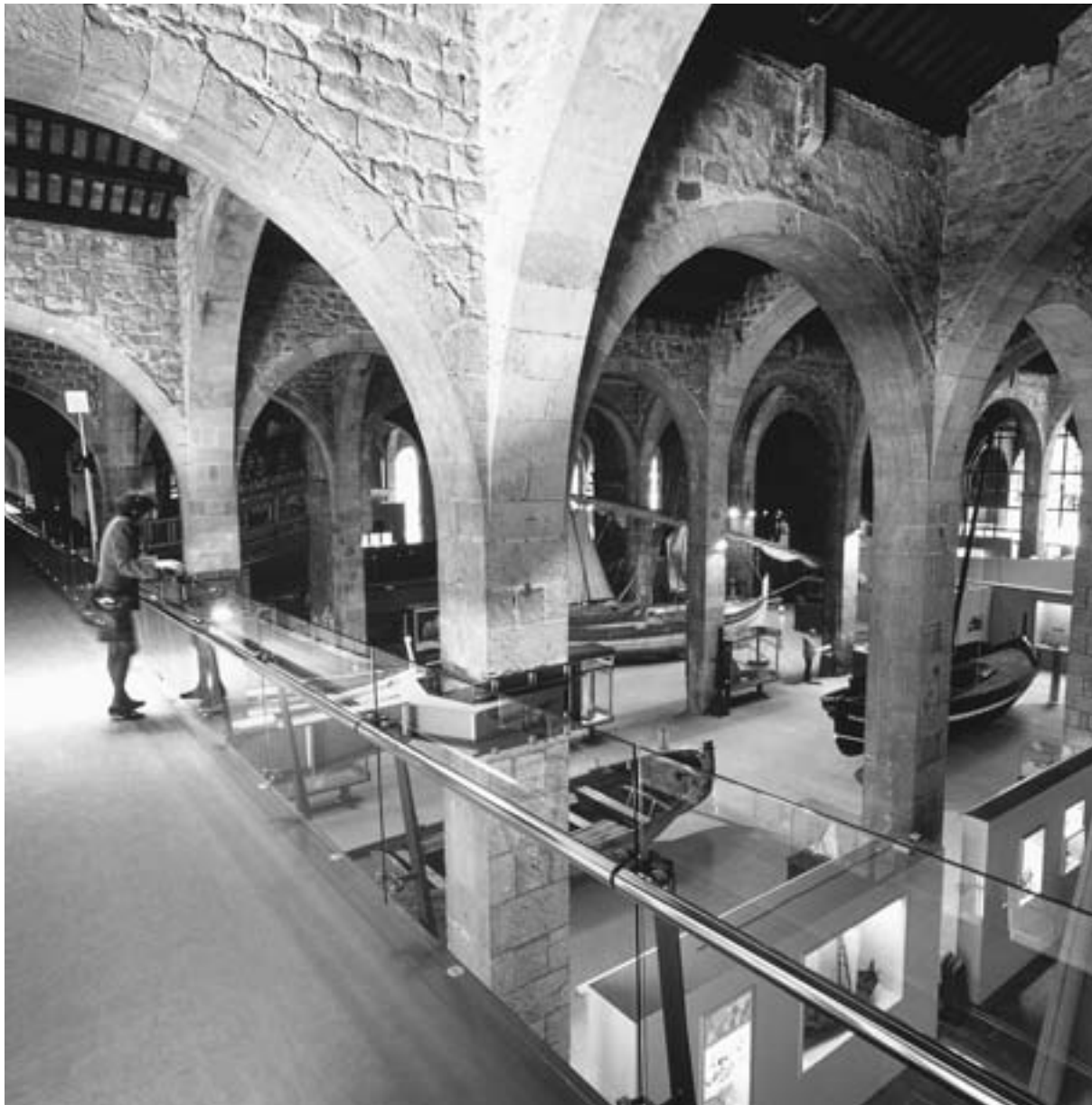
Des del segle XIII, amb el ja esmentat enfortiment institucional de la monarquia, els sobirans van anar bastint una estructura administrativa cada vegada més complexa i depurada. Es pot dir que el desenvolupament administratiu va culminar, simbòlicament, en temps del rei Pere el Cerimoniós, quan es van promulgar un seguit d'ordinacions que regulaven molts dels oficis reials i en descriu-vien les tasques assignades.

Les drassanes, com a espai on s'havia de verificar la construcció, reparació, hibernació i emmagatzematge d'objectes i armes navals, s'integraven, com ja s'ha dit, dins de l'administració reial. Els arsenals que el rei tenia a cadascuna de les ciutats més importants dels seus territoris –Barcelona, Tortosa, València, Mallorca, entre d'altres– havien de ser curosament administrats pels oficials reials. Així, al front de cadascuna d'aquestes hi havia un delegat reial amb la funció expressament encomanada de custòdia i administració del drassanal.

L'oficial que estava a càrrec de cada drassana rebia el nom de drassaner reial. Es tractava d'un personatge que depenia de la cort reial, de la qual rebia el seu salari, i que tenia altres oficials superiors per damunt seu que, a mitjan del segle XIV, era el conservador de les Drassanes Reials i que, a la segona meitat del segle XIV, era el batlle general, o administrador del patrimoni reial de cada regne. Pel que fa a les drassanes barcelonines, depenien del batlle general de Catalunya. Per altra banda, com que el drassaner intervenia en afers que implicaven moviments de diners, la seva gestió havia de ser auditada pel Mestre Racional de la Cort⁸. Aquest era, en definitiva, l'oficial reial competent en la fiscalització comptable de l'activitat dels oficials reials.

En l'apartat anterior es feia menció a un fragment de

Des de la passarel·la
hom pot veure la co-
berta de l'edifici amb
més detall i tenir al-
hora una visió dife-
rent de les naus gò-
tiques

Vist des de l'estàtua de Colom, el conjunt fa pensar en una joia amagada dins l'estoig. Cal penetrar en el seu secret per copsar la magnificència de les Drassanes Reials de Barcelona.

la *Crònica* de Ramon Muntaner⁹. El seu record és oportú en la mesura que, en primer lloc, reflecteix molt bé la percepció que tenien els coetanis de la necessitat del rei de disposar d'una infraestructura permanent on armar les galeres. En segon lloc, perquè en el context es manifesta la conversió de la Corona d'Aragó en una potència abocada a la Mediterrània amb constants expedicions militars que feia necessària la provisió sostinguda de naus de guerra. Finalment, la menció a la quantia pecuniària és un toc d'atenció a un aspecte transcendental, el del finançament gran tasca que, com haurem de veure més endavant, va obligar a implicar en l'esforç altres institucions a més de la Corona.

Efectivament, la guerra que es començà a dur a terme des de les darreries del segle XIII era una guerra que ja no es tractava de la simple aglomeració de les hosts dels diversos senyors feudals i vassalls del monarca. La guerra es va transformar i es va veure afectada sobretot pels canvis introduïts al llarg de la Guerra dels Cent Anys que va enfrontar en diverses etapes els reis d'Anglaterra i França¹⁰. La contractació de companyies professionals de mercenaris que cobraven un sou per anar a lluitar, la importància creixent de les forces navals i, a partir de la segona meitat del segle XIV, la introducció de l'artilleria de foc, van ser alguns dels elements que van caracteritzar el nou context militar. L'element comú, però, era el gran esforç econòmic que implicava una campanya militar i, en concret, l'esforç costós que suposava armar un estol de galeres i navilis auxiliars.

En la doctrina política medieval es deia que el rei havia de viure «de ço seu», és a dir, del patrimoni reial, integrat per un conjunt de drets i rendes. Ara bé, la mateixa doctrina introduïa certes excepcions quan, en supòsits determinats, el príncep necessités una ajuda extraordinària dels seus vassalls que es constituïa en fonament d'una fiscalitat extraordinària. La guerra justa era una de les causes que justificaven la convocatòria de Corts i Parlaments en els quals el sobirà podia demanar l'ajuda dels vassalls¹¹.

El rei va fer ús reiterat d'aquesta font d'ingressos a través de peticions als seus vassalls directes: les ciutats, viles i llocs reials i, en concret, la ciutat de Barcelona. So-

vint, però, el sobirà no en tenia prou a causa del desequilibri que existia entre un patrimoni reial migrat i una política ambiciosa que demandava grans quantitats de diners. En aquest cas, el monarca havia de convocar la Cort General del Principat o bé la de tots els seus regnes i terres, per tal d'adreçar-se a la comunitat per demanar consell i auxili d'arrels.

La manca d'ingressos i de diners de la Corona per actuar i gestionar autònomament en l'organització de les armades va provocar, com ja s'ha explicat, l'arribada de finançament a través del donatiu ofert pels estaments o braços al rei a la Cort General. Amb precedents des de la darrerria del segle XIII i de manera continuada a partir de la segona meitat del segle XIV, els diners no eren lliurats directament al rei sinó que els estaments es reservaven la gestió d'aquests i, en especial, l'administració de les armades¹².

Per aquest motiu, la *Deputació del General de Catalunya*, en qualitat d'organisme que tenia encomanada l'administració del donatiu dels estaments, es va haver d'organitzar per fer front amb eficàcia a la gestió de les armades¹³. Aquesta institució, de nova planta i independent de l'administració reial, va adoptar en aquest aspecte l'organització reial i va crear l'ofici de drassaner del General de Catalunya, que en més d'una ocasió estava ajudat per un sotsdrassaner. El drassaner del General depenia directament dels *deputats del General de Catalunya* i estava obligat a retre comptes de la seva administració als *oïdors de comptes del General de Catalunya*. Aquests darrers, com els *deputats* ja esmentats, eren tres –un per cada braç o estament de la Cort General– i tenien una funció auditora anàloga a la ja especificada en mencionar el Mestre Racional de la Cort del Rei¹⁴.

L'objectiu del drassaner del General era actuar per compte de la *Deputació del General de Catalunya* en la construcció de les galeres necessàries en els estols reials per tal de complir amb les prescripcions acordades en les corts generals així com administrar el patrimoni naval del General de Catalunya, és a dir, els vaixells, paraments i armes que restaven una vegada acabades les hostilitats. La seu de l'ofici i de la seva ac-

tivitat estava en la Drassana reial de Barcelona, atès que l'objectiu final era preparar un estol que havia sol·licitat el rei. Així, no consta que s'intentés establir una drassana pròpia o especial. Sí que coneixem, en canvi, la reserva de magatzems particulars en els quals es custodiaven els aparells propietat de la *Deputació del General de Catalunya*.

De fet, el rei es va acostumar a sol·licitar amb reiteració l'ajuda de la Cort General canalitzada per la *Deputació del General de Catalunya* i, per aquesta raó, la presència de l'organisme va ser constant des de la segona meitat del segle XIV. En els segles següents la presència seria tan important que, encara que les Drassanes barcelonines sempre serien de titularitat reial, les obres que s'hi feien eren pagades amb diners atorgats per les diverses Corts Generals i administrats per la *Deputació*. És per aquesta raó que en les naus de les Drassanes de Barcelona apareix amb reiteració l'escut en cairó amb la creu de Sant Jordi, emblema d'arrels militars adoptat pel General de Catalunya i per la seva organització administrativa o *Deputació del General de Catalunya*.

La ciutat de Barcelona com a municipi també es va dotar en moments puntuals de la figura d'un drassaner municipal. Es tracta d'una figura que ens és poc coneguda però que es pot resseguir des del segle XIV i al llarg del segle XV. En determinats moments la ciutat també necessitava naus que eren de la seva propietat atès que s'havien obtingut amb recursos municipals. La ciutat, a més, va intervenir en la construcció de les Drassanes Reials de Barcelona tal com coneixem pels acords entre el rei i el Consell de Cent o organisme municipal. És per aquesta raó que en algunes de les arcades més properes al sector de mar apareixen gravades les armes de la ciutat fent costat a les barres o pals reials. En contrapartida a aquesta col·laboració pecuniària el monarca va autorit-

zar el Consell de Cent a disposar de les naus de la drassana reial de Barcelona.

■ TREBALL A L'ARSENAL I ACTIVITAT CIUTADANA: L'ARMAMENT D'UN ESTOL DE GALERES

Com és ben conegut, els arsenals, en general, i les Drassanes Reials de Barcelona, en particular, tenien com a finalitat primordial servir d'espai de suport de la construcció naval militar. En aquest sentit, el recinte de les Drassanes estava reservat, bàsicament, a l'armament dels estols reials, integrats majoritàriament per galeres. Les activitats que s'hi duïen a terme eren diverses, encara que sempre vinculades al procés constructiu i d'armament. Les tasques consistien, en general, a servir de:

- 1) magatzem de les fustes i altres materials constructius necessaris,
- 2) espai de construcció naval,
- 3) lloc d'hibernació de les naus en els períodes en els quals no eren necessàries i calia treure-les a terra,
- 4) punt de reparació i manteniment periòdic dels desperfectes soferts,
- 5) espai en el qual es procedia al desarmament de les naus inservibles per a la navegació i,
- 6) magatzem d'armes de tall i de foc que s'havien d'embarcar.

De totes les activitats enumerades la central era, òbviament, la de servir d'espai per a la construcció naval de les galeres reials. Una vegada s'havia pres la decisió d'armar un estol nou calia posar en marxa un complex procés de coordinació. Es tractava d'un procés que implicava multitud d'oficis i persones units en l'objectiu de bastir en l'espai de temps més curt possible un flamant estol. Les circumstàncies que envoltaven aquest procés eren diverses i, així, en algunes ocasions només s'havien de reparar algunes naus o bastir part d'un estol, atès que l'esforç constructiu es podia repartir entre els diversos regnes de la Corona i les drassanes de cadascun d'ells.

En altres ocasions, però, l'esforç requeria en exclusi-

Escut de Pere el Cerimoniós, situat a l'antiga entrada al museu (pel Portal de la Pau). Aquest escut va estar durant dècades ocult per un arrebossat i va ser redescobert a principi del s. XX.

va en les Drassanes Reials de Barcelona. La proverbial riquesa documental dels arxius catalans, fornida per l'eficax i exhaustiva anotació burocràtica en registres i llibres de comptes dels oficials medievals, ens proporciona documentació suficient per reconstruir amb detall aquest procés que presentem de manera abstracta.

En primer lloc, calia obtenir les matèries primeres bàsiques per emprendre els treballs constructius i, entre aquestes, la protagonista era la fusta. Cada part del vaixell tenia reservada una fusta determinada –alzina, roure, pi, etc.– que, per les seves característiques intrínseques, era considerada la més adient. En ocasions s'aprofitaven partides de fusta que estaven dipositades a les mateixes drassanes o, de manera més usual, calia preparar expedicions per obtenir-la als boscos del Vallès o dels Pirineus. Els troncs eren portats a Barcelona carregats en carros o bé arribaven via marítima. Una vegada descarregats pels bastaixos i col·locats dins el recinte de les Drassanes calia preparar-los i començar els treballs de construcció pròpiament dits.

El drassaner i els responsables de l'administració monetària donaven el suport necessari als diversos mestres que dirigien les successives operacions de construcció naval. A partir d'aquest moment es podria dir que tota l'activitat de la ciutat de Barcelona restava supeditada als treballs de les Drassanes. El monarca podia, per una regalia privativa, convocar i, fins i tot, forçar la col·laboració de tots aquells oficials i persones que fossin necessaris per a dur a bon port l'activitat naval. En principi, tot i el to amenaçador que aquest dret implicava, sabem que el treball era –feta l'excepció dels pocs esclaus que també hi havia– lliure i remunerat i que, a grans trets, implicava per a la ciutat de Barcelona la generació de feina i la creació de riquesa, especialment, al barri marítim de la Ribera. Només d'aquesta

manera podem entendre l'especial interès dels consellers i dels delegats del Consell de Cent de Barcelona a les Corts Generals per garantir que els treballs navals es duguessin a terme a la ciutat comtal.

En ocasions, no n'hi havia prou amb els menestrals especialitzats de Barcelona i, aleshores, calia procedir a demanar la col·laboració del personal d'altres drassanes. A les Drassanes el treball no era, pel que sembla, continuat ni permanent, de manera que només es treballava quan hi havia un encàrrec determinat. En conseqüència, no hi havia un personal adscrit de manera permanent al treball de les Drassanes Reials. És cert, però, que algunes persones disposaven de nomenaments

reials de, posem per cas, mestre major fuster o de mestre major calafat, cosa que els qualificava en cas de necessitat de coordinar la captació i organització del personal i dels treballs.

En el recinte de les Drassanes s'hi reunia un nombre important i variat de persones amb oficis diversos que hi obraven i quasi hi vivien mentre duraven els treballs. Trobem així les companyies de fusters serradors i de mestres d'aixa que treballaven i preparaven amb cura les diverses peces amb les quals es construïen les

galeres. Els podem veure evocats en la pintura mural barcelonina trescentista, recentment descoberta, al palau Pallejà –avui al Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC)– que mostra una detallada representació de la construcció de l'arca de Noè. Els oficis i les funcions eren variades: remolars que havien de fabricar els rem; velers que cosien les veles d'uns vaixells que conjuminaven la propulsió a sang amb la del vent, i calafats que impermeabilitzaven les juntures de fusta. També el personal especialitzat en el teixit de l'eixàrcia, és a dir, els diversos tipus de corda necessaris a les galeres, o bé els talladors o menestrals que obraven les talles i les políctges. Finalment, no podem oblidar l'element artístic

de les galeres amb l'ornamentació escultòrica i pictòrica a mans d'escultors i pintors, no sempre de segona fila.

Aquests oficis caracteritzats per un grau alt d'especialització ens conviden a endinsar-nos en el món dels gremis i de les arts manuals, en els seus sistemes i divisions del treball, de formació i de vida dins de la Ribera menestral barcelonina. Al costat d'aquests mestres i fadrins trobem un altre conjunt, no menyspreable en volum, de simples mariners i de gent de mar que eren necessitats en el recinte en tasques de força, no necessàriament qualificada, com ara cavar el terreny o estirar les cordes per facilitar treure, moure dins les Drassanes o lliurar al mar els vaixells. Entre uns i altres, servint sempre d'enllaços eficaços, hi havia els bastai-xos de ribera, o camàlics, que s'ocupaven de traslladar tota mena de productes entre el mar i les Drassanes, i entre aquestes i la ciutat.

De totes maneres, no tots els treballs destinats a la construcció naval se centraven al recinte estricte de l'arsenal. Així, molts menestrals duïen a terme feines destinades als vaixells reials en els diversos obradors oberts a la ciutat. Alguns d'aquests, fins i tot, ens consta que tenien concedit el privilegi d'ostentar un escut reial damunt la porta que els acreditava com a proveïdors reials. Entre aquests, cal mencionar els viraters, els llancers, els escuders, els banderers, els ferrers, els especiers, els boters, els flequers i un llarg seguit d'oficis vinculats especialment a la fabricació de les diverses armes o productes a embarcar com és ara viratons o sagetes, llances, escuts, banderes, bombardes, claus de diversa tipologia, pólvora, bots i la panàtica, bescuit o galeta amb el qual s'havien d'alimentar els navegants durant la travessia, només per esmentar uns exemples.

No tot a les Drassanes era ambient febril de treball. En algunes ocasions hi havia lloc per a la celebració religiosa o la cerimònia cortesana. El començament dels treballs navals equivalia a la col·locació de la primera pedra dels edificis i en algunes ocasions autoritats locals i, fins i tot, els monarques donaven relleu a la cerimònia de començament de les obres. En altres ocasions era el bateig o avarada de la galera el que reunia les autoritats

entorn dels sacerdots que procedien a la benedicció dels navilis.

Paral·lelament als treballs de construcció naval les autoritats s'havien de preocupar de l'acordament, és a dir, del reclutament de la tripulació. En els estols militars l'inici de l'acordament es traduïa en una celebració cívica, militar i religiosa que pretenia garantir per als vaixells la millor tripulació possible de marineria i soldadesca. La tasca pròpiament dita se centrava en la taula d'acordaments que s'ubicava prop de la Llotja de Mar.

La cerimònia inaugural tenia lloc un diumenge amb la benedicció solemne dels estendards del rei i del capità de l'armada a la seu de Barcelona, seguida d'una llarga processó cívica fins arribar a la taula. Allà, en una cerimònia d'exaltació patriòtica es donava per oberta la taula i els acordadors, és a dir, els oficials encarregats del registre i pagament dels sous, començaven la seva tasca.

Les obres de l'armada tocaven al final pel que fa a les Drassanes i a la ciutat de Barcelona. El dia de partida o, poc abans, tenia lloc la tradicional «salutació» de les galeres, o pregària marinera, que precedia el seu endinsament en les aigües blaves de la Mediterrània i la seva pèrdua en l'horitzó. Aleshores, fora de les Drassanes originàries, començava un nou capítol en l'aventura de la navegació marítima.

NOTES

1 Entre els estudis sobre les Drassanes Reials de Barcelona destaquen: CARRERAS, F. *Les Dreçanes barcelonines. Sos inventaris y restauració*. Barcelona: Tàber, 1928, i RIERA, A. «Las Atarazanas Reales de Barcelona». Catalònia. 29, Barcelona: 1992, pp. 33-37.

2 Vegeu MICHAUD-QUANTIN, P. *Universitas. Expressions du mouvement communautaire dans le Moyen-âge latin*. París: J. Vrin, 1970.

3 Sobre el paper de la guerra com a motor fiscal de la monarquia a la Corona d'Aragó vegeu: SÁNCHEZ, M. *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)*. Vic: Eumo/Universitat de Girona, 1995.

4 Vegeu MUNTANER, R. *Crònica*. València: Diputació de València/Institució Alfons el Magnànim, 1999. Vol. 1. Cap. 36, pp. 97-99.

5 Si aquesta quantitat de compte s'hagués satisfet en la moneda catalana forta de l'època hauria equivalgut, aproximadament, a 100.000 croats de plata amb un pes total de 31.000 kg.

- 6 Vegeu MUNTANER. *Crònica...* Cap. 36.
- 7 Vegeu UDINA, F. (dir.); ARAGÓ, A. M.; COSTA, M. (ed.). *Privilegios reales concedidos a la ciudad de Barcelona*. Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón. Vol. XLIII. Barcelona: Archivo de la Corona de Aragón, 1971. Núm. 262, p. 159.
- 8 Vegeu DE MONTAGUT, T. *El mestre racional a la Corona d'Aragó (1283-1419)*. 2 vol. Barcelona: Fundació Noguera, 1987.
- 9 Vegeu MUNTANER. *Crònica...* Cap. 36.
- 10 Vegeu, al respecte, per exemple: PERROY, E. *La guerra de los 100 años*. Madrid: Ed. Akal, 1982.
- 11 El polígraf gironí fra Francesc Eiximenis així ho establí. Vegeu EIXIMENIS, F. *Dotzè llibre del crestià*. 2 vol. Girona: Col·legi Universitari de Girona/Diputació de Girona, 1986-1987. Cap. 669-675.
- 12 Els textos de les profertes o capítols del donatiu han estat publicats per SÁNCHEZ, M; ORTÍ, P. *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya. Els capítols del donatiu (1288-1384)*. Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, 1997. Per una interpretació global de l'evolució fiscal dels segles XIII i XIV vegeu SÁNCHEZ, M. *El naixement de la fiscalitat...*
- 13 Vegeu DE LA TORRE, A. «Orígenes de la Deputació del General de Catalunya». *Discursos leídos en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona en la solemne recepción pública del día 18 de noviembre de 1923*, Barcelona, 1923; FERRER, M. T. «Els primers diputats de la Generalitat de Catalunya (1359-1412)» *Homenatge a Miquel Coll i Alentorn*. Barcelona: Fundació Jaume I, 1985, pp. 222-269; FERRER, M. T. «Origen i evolució de la Diputació del General de Catalunya» *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1991, pp. 152-159 i ESTRADA-RIUS, A. *Els orígens de la Generalitat de Catalunya*. (La Deputació del General de Catalunya: dels precedents a la reforma de 1413). Tesis doctoral presentada a la Facultat de Dret de la Universitat Pompeu Fabra, 2001 (en premsa).
- 14 Vegeu MONTAGUT. *Les Institucions fiscalitzadores de la Generalitat de Catalunya (Des dels seus orígens fins a la reforma de 1413)*. Barcelona: Sindicatura de Comptes de Catalunya, 1996.